

ALICJA MATCZUK* – LUBLIN

FRANCISZEK GAWELEK I UNIWERSYTET LUBELSKI – PRZERWANA KARIERA

Streszczenie

Franciszek Gawełek (1884-1919) był na przełomie XIX/XX wieku jednym z wiodących etnografów polskich. Trwale zapisał się także w dziejach bibliografii polskiej jako autor *Bibliografii ludoznawstwa polskiego* (Kraków 1914) i *Bibliografii ludoznawstwa litewskiego* (Wilno 1914). W 1918 roku podjął zabiegi o zatrudnienie na nowo utworzonym Uniwersytecie Poznańskim, które jednak zakończyły się niepowodzeniem. W następnym roku przystąpił do konkursu na stanowisko profesora na Uniwersytecie Lubelskim, którego władze postanowiły w roku akademickim 1919/1920 rozszerzyć swoją ofertę dydaktyczną o wykłady z zakresu etnografii i antropologii. Opinie o kandydacie przedstawione przez profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Lwowskiego były pozytywne, co sprawiło, że w połowie sierpnia 1919 roku F. Gawełek otrzymał od rektora ks. Idziego Radziszewskiego list z informacją o przyjęciu do pracy na Uniwersytecie Lubelskim na stanowisko kierownika Katedry Etnografii. Niestety katedry nie zdążył objąć, gdyż we wrześniu tego samego roku uległ śmiertelnemu wypadkowi.

Słowa kluczowe: Franciszek Gawełek; Uniwersytet Lubelski; ks. Idzi Radziszewski; etnografia

Franciszek Gawełek był na przełomie XIX/XX wieku jednym z czołowych ludoznawców polskich, współinicjatorem założenia w Krakowie Muzeum Etnograficznego, sekretarzem Towarzystwa Muzeum Etnograficznego, a nade wszystko autorem bardzo cenionej *Bibliografii ludoznawstwa polskiego* (Kraków 1914) i *Bibliografii ludoznawstwa litewskiego* (Wilno 1914). Mimo iż żył krótko, bo za-

* Alicja Matczuk – dr hab. nauk humanistycznych; Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; e-mail: alicjamatczuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7225-3996>

ledwie 35 lat, pozostawił po sobie wartościowy dorobek naukowy, który zapewnił mu trwałe, poczesne miejsce w nauce i kulturze polskiej.

W sierpniu 1919 roku F. Gawełek został zatrudniony w utworzonej specjalnie dla niego Katedrze Etnografii na powołanym do życia w 1918 roku Uniwersytecie Lubelskim (przemianowanym w 1928 roku na Katolicki Uniwersytet Lubelski). Niestety katedry nie zdążył objąć, gdyż we wrześniu tego samego roku uległ śmiertelnemu wypadkowi. W 2019 roku minęło równo sto lat od tych wydarzeń, dlatego też warto podjąć próbę ich przedstawienia i przypomnienia.

Zasadniczym celem niniejszych rozważań jest omówienie przebiegu starań F. Gawełka o angaż na uczelnię lubelską oraz plany naukowe, jakie czynił w związku z przyjazdem do Lublina, a także ukazanie reakcji rektora Uniwersytetu Lubelskiego i środowiska naukowego na te zabiegi. W dotychczasowej literaturze brak jest odrębnego opracowania tego tematu, choć problem ten był podejmowany przez Franciszka Ziejkę na marginesie rozważań o F. Gawełku¹. Zaprezentowane w nich wyniki, opracowane na podstawie materiałów archiwalnych, stanowiły podstawę dla niniejszego artykułu, jednak został on uzupełniony przez autorkę o dodatkowe informacje.

Franciszek Gawełek urodził się 4 lutego 1884 roku we wsi Radłów w powiecie brzeskim, gdzie tradycje ludowe były niezwykle starannie pielęgnowane. Po ukończeniu radłowskiej szkoły ludowej podjął w 1899 roku naukę w I Gimnazjum Rządowym w Tarnowie, które ukończył z wynikiem celującym². W trakcie edukacji gimnazjalnej zainteresował się kulturą ludową rodzinnych stron³. Zebrał sporo wartościowego materiału dotyczącego tradycji ludowych Radłowa. Doceenił to nauczający w gimnazjum tarnowskim Władysław Semkowicz (1878-1949), z czasem sławny profesor historii na Uniwersytecie Jagiellońskim, wykorzystując te materiały w swoich publikacjach⁴.

F. Gawełek zadebiutował jako badacz w 1907 roku, będąc jeszcze uczniem VIII klasy, artykułem *Zwyczaję święteczne w Radłowie* ogłoszonym w czasopiśmie „Lud”. W tym samym roku wstąpił na Uniwersytet Jagielloński, gdzie słuchał wykładów Włodzimierza Józefa Demetrykiewicza z archeologii prehistorycznej i Juliana Talko-Hryncewicza z etnoantropologii. Uczeni ci, szeroko znani w Europie, zachęcili młodego adepta nauki do badań etnograficznych i antropo-

¹ F. Ziejka, *Franciszek Gawełek (1884-1919) – etnograf, asystent Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesor Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalską-Lewicka, A. Spiss, Kraków 2002, s. 85-93; tenże, *Franciszek Gawełek – badacz kultury ludowej*, „Małopolska”, 13 (2011) s. 101-125.

² Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Zespół przedwojenny (dalej: AKUL.ZP), sygn. 86, k. 7, Franciszek Gawełek, *Curriculum vitae*.

³ Możliwe, że do rozbudzenia w F. Gawełku zainteresowania kulturą ludową przyczynił się ówczesny dyrektor gimnazjum Roman Zawiliński (1855-1932) – pedagog, językoznawca, etnograf i miłośnik kultury ludowej, przykładający dużą wagę do pielęgnowania ludowości wśród nauczycieli i uczniów. Zob. M. Kurzeja-Świątek, *Zawiliński Roman*, „Małopolska”, 14 (2012) s. 308-311.

⁴ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 101-102.

logicznych⁵. Nie mając pomocy ze strony rodziców, którzy zmarli w czasie jego nauki szkolnej, F. Gawełek sam musiał zabiegać o środki na utrzymanie. Podczas studiów kilkakrotnie starał się o stypendium Akademii Umiejętności. Warunkiem jego otrzymania było m.in. przedstawienie świadectwa ubóstwa, dobre wyniki w nauce oraz gotowość do świadczenia sześciu godzin pracy w ciągu tygodnia na rzecz Akademii⁶. Dzięki znakomitym wynikom młody badacz przez cały okres studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim aż do 1912 roku otrzymywał przyznawane przez władze Akademii Umiejętności stypendium z Fundacji im. dra Józefa Katarzyńskiego. Ponadto w 1910 roku otrzymał stypendium w wysokości 900 koron z Fundacji im. Henryka Wohla⁷.

Pod koniec studiów, w 1911 roku F. Gawełek został praktykantem w krakowskim III Gimnazjum, a w roku następnym pomocnikiem bibliotekarza w Muzeum Techniczno-Przemysłowym. Od 1913 roku był zastępcą nauczyciela języka polskiego i języków klasycznych w V Gimnazjum, stąd przeniósł się do filii Gimnazjum św. Jacka, przekształconej w 1915 roku w VII Gimnazjum im. Adama Mickiewicza. W 1916 roku złożył na Uniwersytecie Jagiellońskim egzamin nauczycielski. W tym samym roku w uznaniu zasług pedagogicznych został powołany na członka Rady Szkolnej Krajowej⁸.

Jeszcze w czasie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim F. Gawełek włączył się w działalność Komitetu Założycielskiego, a następnie Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Po oficjalnym otwarciu Muzeum (19 lutego 1911 roku) podjął się ważnego zadania, jakim było upowszechnienie wiedzy o nowej placówce. Ogłosił kilka artykułów w czasopismach fachowych i prasie codziennej. W 1915 roku w uznaniu za dokonania na rzecz muzeum został wybrany na sekretarza Towarzystwa Muzeum Etnograficznego; funkcję tę pełnił do końca życia.

Działalność naukowa i organizacyjna F. Gawełka została doceniona przez środowisko krakowskie. W 1914 roku został wybrany przez zarząd Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności na stałego współpracownika Komisji Antropologicznej nowo utworzonego działu etnograficznego. Dział ten miał na celu m.in. wspieranie organizacji badań, ustalanie potrzeb polskiej etnografii opisowej, przygotowywanie indeksów do ogłoszonych materiałów, stworzenie biblioteki etnograficznej oraz przyczynianie się do ogólnego rozwoju Towarzystwa Etnograficznego⁹. Dwa lata później F. Gawełek został mianowany asystentem (pomocnikiem naukowym) w Zakładzie Antropologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Równoległe z pracą dydaktyczną prowadził intensywne badania etnograficzne oraz doskonalił swój warsztat naukowy.

⁵ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 102.

⁶ Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (dalej: APAN i PAU w Krakowie). Dziennik Podawczy z lat 1907-1918.

⁷ „Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie”, rok 1910/1911, Kraków 1911, s. 180.

⁸ APAN i PAU w Krakowie. Dziennik Podawczy KSG 288/ 1916.

⁹ E. Jaworska, *Działalność Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności*, w: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864–1918*, red. H. Kapeluś, J. Krzyżanowski, Warszawa 1982, s. 144-145.

Il.1. Franciszek Gawełek (1884-1918).

(Źródło: <https://www.biblioteka-radlow.pl/radloviana/wybitne-i-slawne-postacie-ziemi-radlowskiej/franciszek-gawelek-profesor-dr/>)

W 1913 roku F. Gawełek uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie trzech opublikowanych wcześniej prac: *Przesądy, zabobony, środki lecznicze i wiara ludu w Radłowie w powiecie brzeskim* (Kraków 1910), *Konik zwierzywiecki. Szkic krytyczny* (Kraków 1910), *Palma, jajko i śmigus w praktykach wielkanocnych ludu polskiego* (Lwów 1911). Bezpośrednio po zatwierdzeniu doktoratu zamierzał wyjechać na studia zagraniczne, nie udało mu się to jednak ze względu na brak funduszy¹⁰. W następnym roku miał już zgromadzone odpowiednie środki na wyjazd do Paryża, ale na przeszkodzie stanął wybuch wojny światowej.

Już w trakcie studiów była widoczna dwutorowość poczynań naukowych F. Gawełka – z jednej strony były to prace zbieracko-naukowe, a z drugiej postulatycznie-popularyzatorskie. W kręgu jego zainteresowań naukowych znalazły się: bajki, obrzędy, pieśni oraz przesady, wierzenia, zabobony. Swoje prace ogłaszał na łamach różnych czasopism fachowych, m.in. w „Ludzie”, „Roczniku Krakowskim”, „Ziemie”, „Materiałach Antropologiczno-Archeologiczno-Etnograficznych” oraz prasie codziennej. W swoich badaniach skupiał się na regionie radłowskim. W 1908 roku opublikował rozprawę *Czarownik z Rząchowy w pow. brzeskim*, a dwa lata później *Przesądy, zabobony, środki lecznicze i wiara ludu w Radłowie, w pow. brzeskim*

W latach 1908-1911, jeszcze podczas studiów, F. Gawełek opracował retrospektywną *Bibliografię ludoznawstwa polskiego*. Za namową Bolesława Ulanow-

¹⁰ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 103.

skiego¹¹ i Józefa Tretiaka¹² postanowił ją opublikować¹³. Stanowiła ona bogaty i cenny zbiór informacji bibliograficznych z zakresu etnografii, zawierający 7207 pozycji z lat 1800-1910. Sprawa wydania dzieła po raz pierwszy została przedstawiona w 1911 roku na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności¹⁴. Pomimo wysokiej oceny bibliografii przez specjalistów nie doszło do jej druku z braku środków finansowych. Gorącym zwolennikiem wydania bibliografii był Seweryn Udziela¹⁵, członek Komisji Antropologicznej, który w liście z 12 marca 1912 roku do sekretarza generalnego Akademii B. Ulanowskiego pisał:

Pracę p. F. Gawełka *Bibliografię ludoznawstwa polskiego* przejrzałem razem z autorem i uważam ją ze względu na potrzeby etnograficzne bardzo dobrze zestawioną i gotową do druku¹⁶.

Ostatecznie, dzięki środkom z funduszu Aleksandra Jakubowskiego, dzieło to ukazało się w 1914 roku nakładem Akademii Umiejętności, w setną rocznicę urodzin Oskara Kolberga, wybitnego polskiego etnografa¹⁷. *Bibliografia F. Gawełka* była niejako ukoronowaniem wcześniejszych zabiegów Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, która od lat bezskutecznie upominała się o powstanie tego typu pracy¹⁸. Ówczesna krytyka przyjęła bibliografię przychylnie. Oczywiście obok słów pochlebnych podkreślano pewne braki wymagające uzupełnień i poprawek¹⁹. Natomiast wszyscy recenzenci zgodnie podkreślali bogactwo materiału oraz wysiłek i trud włożony w jego zebranie. Jan Stanisław Bystrzeński pisał:

[...] w ilu bibliotekach musiał p. Gawełek szukać tych niezliczonych tomów czasopism, kalendarzy, które tak troskliwie przeglądał. Ile zabiegów, ile starań, ile gonitwy i pisania musiał mieć, zanim wy dostał tę czy ową książkę! [...] dzieło jest przewodnikiem w dziedzinie książek i gdzie o wielu wydawnictwach z bibliografii dowiedzieć się można. [...] Jest to niezliczona ilość

¹¹ Bolesław Ulanowski (1860-1919) – prawnik i historyk prawa, profesor i dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego; od 1901 roku sekretarz generalny Akademii Umiejętności.

¹² Józef Tretiak (1841-1923) – historyk literatury, krytyki literacki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Akademii Umiejętności.

¹³ Jaworska, *Działalność Komisji*, s. 224.

¹⁴ „Sprawozdanie z Czynności i Posiedzeń AU w Krakowie” 1911, nr 9, s. 4.

¹⁵ Seweryn Udziela (1857-1937) – etnograf, badacz folkloru i kultury ludowej Małopolski; współorganizator i dyrektor Muzeum Etnograficznego w Krakowie.

¹⁶ Cyt. za Ziejka, *Franciszek Gawełek (1884-1910)*, s. 91.

¹⁷ A. Matczuk, *Bibliografie dziedzinowe w działalności Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–1952*, w: *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska i S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 474.

¹⁸ Jaworska, *Działalność Komisji*, s. 159.

¹⁹ Zob. F. Gawełek, *Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914. Rec.: J.S. Bystrzeński, „Kwartalnik Historyczny”, 29 (1915) s. 300-308; A. Fischer, „Książka”, 14 (1914) s. 143-146; S. Matusiak, „Ziemia”, 5 (1914) s. 271-272; S. Pigoń, „Przewodnik Bibliograficzny”, 1914, s. 182, A.F. Balicki, „Przegląd Polski” (Kraków), 4 (1913/1914) s. 320-323.

materiału, nie nowego, ale najzupełniej nieznanego, publikowanego swego czasu w najrozmaitszych prowincjonalnych czasopismach, w których nikomu by się nie śniło poszukać czegoś do pracy²⁰.

Uczony zwrócił również uwagę na potrzebę kontynuacji bibliografii F. Gawełka, którą uważał za ważny postulat nauki polskiej. Ostatecznie sam podjął się jego realizacji i w 1929 roku wydał *Bibliografię etnografii polskiej* za lata 1908-1928.

Do dzisiaj *Bibliografia ludoznawstwa polskiego* F. Gawełka zachowuje walory naukowe i informacyjne, o czym świadczy m.in. wydanie reprintu w 1977 roku. Ponadto opracował on *Bibliografię ludoznawstwa litewskiego*, którą wydało w 1914 roku Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. Powstała ona niejako na marginesie (poprzez wyłączenie części materiałów) prac zbierackich do bibliografii ludoznawstwa polskiego²¹. Dzieło to nie wzbudziło jednak większego zainteresowania.

F. Gawełek nie ograniczał swoich zainteresowań tylko do szeroko rozumianej problematyki etnograficznej. Z informacji zawartych w jego *curriculum vitae* wynika, że w 1918 roku zapisał się na Wydział Medyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego „celem bliższego poznania i przestudiowania człowieka bezpośrednio, gdyż dotąd znał go tylko teoretycznie jako antropolog”²². W tym samym roku przygotował rozprawę o asymetrii w budowie ciała ludzkiego, za którą otrzymał nagrodę Wydziału Lekarskiego UJ. Zdaniem F. Ziejki:

Wszystko wskazuje na to, że podjęte w 1919 roku badania nad znaczeniem masek zwierzęcych w zwyczajach świątecznych ludów, w zamiarach autora miały doprowadzić do rozprawy habilitacyjnej, którą planował ukończyć w roku akademickim 1919/1920²³.

Marzeniem F. Gawełka było zrobić karierę naukową i bez reszty oddać się pracy badawczej. Dlatego też w 1918 roku czynił zabiegi o zatrudnienie na powołanym właśnie do życia Uniwersytecie Poznańskim, które jednak zakończyły się niepowodzeniem²⁴. Wobec tego w następnym roku zdecydował się przystąpić do konkursu na stanowisko profesora na prywatnym Uniwersytecie Lubelskim, którego władze postanowiły w roku akademickim 1919/1920 rozszerzyć swoją ofertę dydaktyczną o wykłady z zakresu etnografii i antropologii. F. Gawełek przesłał do Lublina swoje zgłoszenie na stanowisko wykładowcy. Jednak tym razem, aby zwiększyć szansę na zatrudnienie, postarał się o protekcję u ks. prof. Jana Fijałka²⁵. Ten znakomity historyk Kościoła zdecydował się pomóc młodemu

²⁰ Bystron (rec.), F. Gawełek, *Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, s. 300-301.

²¹ A. Matczuk, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014, s. 83.

²² AKUL. ZP sygn. 86, k. 7, Franciszek Gawełek, *Curriculum vitae*.

²³ Ziejka: *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 105.

²⁴ Z. Jasiewicz, *Część i całość. Poznański ośrodek etnologiczny w etnologii polskiej*, w: *Etnologia polska między ludoznawstwem a antropologią*, red. A. Posern-Zieliński, Poznań 1995, s. 13-14.

²⁵ Ks. Jan Fijałek (1864-1936) – historyk Kościoła katolickiego, ksiądz, profesor i dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (1914-1915), profesor i rektor Uniwersytetu Lwowskiego (1903-1904), znawca dziejów chrześcijaństwa.

badaczowi, którego aktywność naukowa i zaangażowanie w sprawy Muzeum Etnograficznego były wysoko cenione w środowisku krakowskim. Ponadto – zdaniem F. Ziejki:

Niewykluczone, że w tym konkretnym wypadku „zadziałał” mechanizm społeczny: podobnie jak Gawełek, również ks. prof. Jan Fijałek pochodził z rodziny chłopskiej²⁶.

W dniu 17 czerwca 1919 roku ks. prof. J. Fijałek wysłał więc do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego²⁷ list, w którym pisał:

Podobno, jak mnie informują, zamierzona jest w Uniwersytecie Lubelskim kreacja katedry etnografii. Z tej przyczyny zwracam się do Najprzewielebniejszego X. Prałata – Rektora z prośbą uprzejmą, by zechciał wziąć pod uwagę łaskawą kandydata, którego znam osobiście i mogę go chętnie polecić jako wybitną siłę naukową, a przy tym – co wśród przedstawicieli tej gałęzi badań nie należy dzisiaj do zjawisk codziennych – jako katolika praktykującego²⁸. Jest nim Franciszek Gawełek, tutejszy suplent przy filii Gimnazjum św. Jacka i asystent przy zakładzie antropologicznym prof. Talko-Hryncewicza, członek Komisji Antropologicznej naszej Akademii Umiejętności, długoletni i zasłużony sekretarz naszego tu Towarzystwa Muzeum Etnograficznego na Wawelu. Uczeń prof. Demetrykiewicza i Hryncewicza wyrobił sobie już poważne imię naukowe szeregiem prac swoich – których wykaz załączam niniejszym – zwłaszcza o lajkoniku zwierzynieckim; zamilowanym przy tym badaczem prehistorii człowieka i historii kultury. Zaleca go również chlubna działalność pedagogiczna w Szkole. Szczerze tedy mogę go przedstawić, jako kandydata ze wszech miar kwalifikowanego do przyszłej profesury²⁹.

²⁶ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 106.

²⁷ Ks. Idzi Radziszewski (1871-1922) duchowny katolicki, filozof religii, rektor Cesarskiej Akademii Duchownej w Petersburgu, współzałożyciel i pierwszy rektor Uniwersytetu Lubelskiego (od 19128 roku Katolicki Uniwersytet Lubelski). Zob. G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871-1922*, Lublin 1998; też, *Radziszewski Idzi Benedykt (1871-1922)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Kraków 1987, s. 121-123.

²⁸ Warto zauważyć, że władze Uniwersytetu Lubelskiego zwracały szczególną uwagę na dobór odpowiedniej kadry wykładowców. Jak pisze Grażyna Karolewicz: „Będącej nie tylko wykształconą w wybranej dziedzinie, ale także wierzącej, pogłębiającej prawdy wiary, realizującej w życiu zasady prawa moralnego zawartego w Ewangelii”. G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, Lublin 1994, s. 27.

²⁹ Cyt. za Ziejka: *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 106.

Il.2. Ks. Idzi Radziszewski (1871-1922) współzałożyciel i pierwszy rektor Uniwersytetu Lubelskiego (1918-1922).

(Źródło: http://www.kul.pl/ks-idzi-benedykt-radziszewski-1871-1922,art_32.html)

Rekomendacja ks. prof. J. Fijałka sprawiła, że już na początku lipca 1919 roku rektor ks. I. Radziszewski poprosił F. Gawelka o *curriculum vitae* i wykaz publikacji. Z powodu wyjazdu z Krakowa do Radłowa wiadomość ta dotarła do uczonego dopiero 25 lipca. Zaniepokojony tym faktem jeszcze tego samego dnia wysłał do rektora list z dołączonym życiorysem, natomiast co do spisu publikacji wyjaśniał, że

wykaz moich prac miał sposobność przesłać ks. Rektor Fijałek w czerwcu, obecnie zaś, gdybym nawet chciał przesłać ponowny wykaz, nie byłbym w stanie tego uczynić z braku potrzebnych danych, których – rzecz naturalna – nie biorę z sobą na prowincję³⁰.

Dalej pisał:

Obawiam się bardzo, że z powodu spóźnienia rzecz cała już przepadła, chociaż z drugiej strony żywię tę nadzieję, że przy życzliwości Magnificencji Księdza Rektora dałoby się jeszcze wszystko zrobić, o co jak najusilniej upraszam³¹.

W dołączonym liście do *curriculum vitae* tłumaczył także, dlaczego skorzystał ze wstawiennictwa ks. prof. J. Fijałka:

Z czystym sumieniem mogę rzec śmiało, że dotąd nie szukałem nigdzie żadnej pomocy, a pracowałem jedynie w imię hasła „praca dla pracy”, mimo że mógłbym się powołać na wiele znakomitych osobistości, które znają mię osobiście,

³⁰ AKUL ZP sygn. 86, k. 11, List Franciszka Gawelka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 25 lipca 1919 r.

³¹ Tamże.

a między innymi na ks. Biskupa Sapiechę; tego dotychczas nie czyniłem. Obecnie jednak widzę, że mimo wszystko należało się ogłosić za jakąś pomocą, bo lata szybko mijają, a z nimi i siły do pracy³².

Odnosił się także do sprawy wymaganej przy obejmowaniu profesury habilitacji:

Chciałbym pracować uczciwie intensywnie; niestety, praca w gimnazjum jest tak wyczerpująca, że śmiało powiedzieć można, iż praca naukowa w tych warunkach jest prawdziwym poświęceniem; 20 godzin tygodniowo w gimnazjum, 12-15 godzin w Zakładzie Antropolog[icznym], utrudniają i obciążają umysł tak bardzo, że trudno nawet zdobyć się na habilitację. Gdyby jednak Uniwersytet Lubelski przyjął mnie zechciał z tym warunkiem, że w pewnym przeciągu czasu mogę się habilitować, naówczas wszystko poszłoby inaczej. Pracy się nie boję, gdyż wśród niej wyrosłem, idąc wciąż (jako sierota) o własnych siłach naprzód. Gdybym więc mógł otrzymać możliwość pracy w Lublinie, naówczas w ciągu roku 1919/20 mógłbym się habilitować i chciałbym urządzić muzeum ludoznawcze w Lublinie, tym bardziej, że są do tego podstawy w Nałęczowie i indziej, takie zaś Muzeum jest niezbędne do ćwiczeń przy wykładach z etnografii; jak zaś tego rodzaju Muzeum powinno wyglądać mam już dosyć doświadczenia pracując w Krakowie jako sekretarz Muzeum Etnograficznego i zwiedziwszy muzea w Pradze, Wiedniu, Budapeszcie itd.³³

Na koniec F. Gawełek poinformował, że do 13 sierpnia będzie przebywał w Radłowie koło Tarnowa, a potem wyjeżdża jak co roku w gościnę do majątku hrabiostwa Siemieńskich w Silnicy³⁴.

W *curriculum vitae* F. Gawełek poruszył również sprawę habilitacji i dalszej pracy naukowej. Zapewniał, że jeżeli zostałyby przyjęte tymczasowo na Uniwersytet Lubelski, to przy zmniejszonej liczbie godzin, a większej swobodzie rozporządzania czasem zrobienie habilitacji byłaby dla niego kwestią co najwyżej roku.

Ciągła troska o chleb jest tym hamulcem nie pozwalającym na intensywniejszą jeszcze pracę, jakkolwiek mimo licznych przeszkód potrafimy może się wykazać pokaznym dorobkiem naukowym na polu etnologii porównawczej a liczne referaty na posiedzeniach Akademii Umiejętności oraz bogate materiały w zbiorach podpisanego świadczą wymownie o intensywnej pracy, która przy należytej warsztacie, jakim byłaby w tym wypadku katedra na Uniwersytecie mogłaby się jeszcze podwoić. Dopuszczenie do tego stanowiska byłoby tylko rzetelnym podaniem ręki do dalszej pracy dla dobra naszej ojczyzny i potrzeb naszej nauki³⁵.

Wygląda na to, że w zaistniałej sytuacji rektor ks. I. Radziszewski zwrócił się – zgodnie z obowiązującą praktyką – po opinię o kandydacie do czterech profesorów uniwersyteckich. Opinie te, przygotowane przez B. Ulanowskiego i J. Tretiaka

³² Cyt. za Ziejka: *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 107.

³³ Tamże.

³⁴ Rodzina Siemieńskich h. Leszczyc datuje swoje pochodzenie od XV w. Miała ona majątek położony w pow. radomszczańskim. W 1919 roku właścicielem był Jacek Siemieński (1887-1977), absolwent studiów rolniczych na UJ, późniejszy – w dwudziestoleciu międzywojennym – poseł na Sejm RP. Zdaniem F. Ziejki Franciszek Gawełek poznał i zaprzyjaźnił się z Jackiem Siemieńskim w Krakowie, na UJ. Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 108.

³⁵ AKUL ZP, sygn. 86, k. 7, F. Gawełek, *Curriculum vitae*.

z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Stanisława Ciszewskiego i Wilhelma Bruchnalskiego z Uniwersytetu Lwowskiego były pozytywne³⁶, co sprawiło, że w połowie sierpnia 1919 roku F. Gawełek otrzymał od ks. I. Radziszewskiego list z informacją o przyjęciu do pracy na Uniwersytecie Lubelskim. W dniu 19 sierpnia 1919 roku, w czasie pobytu w majątku Siemieńskich w Silnicy, wysłał do rektora list, w którym podziękował za zatrudnienie na stanowisku profesora³⁷. Pisał on:

Będzie dla mnie prawdziwą rozkoszą pracować w tej dziedzinie, którą tak bardzo ukochałem, zwłaszcza pod rządami Jego Magnificencji, o którego znacności i prawości dużo się nasłuchałem nawet tutaj u WP. Siemieńskich, gdyż znają Magnificencję z zebrań Pań Ziemianek³⁸.

Jednocześnie przeproszał, że ze względów fizycznych obecnie nie może podziękować i złożyć należnego uszanowania ks. Rektorowi, ale postara się to uczynić w pierwszych dniach września, tj. po powrocie do Krakowa. Gawełek dołączył również informacje o planowanych zajęciach. Z uwagi na to, że zostało mało czasu do rozpoczęcia zajęć postanowił wygłosić w Lublinie dwa dwugodzinne wykłady: 1. Etnologia i jej rozwój oraz znaczenie oraz 2. Archeologia ziem Polski. Cz. I: Wielkopolska. Natomiast liczbę i charakter ćwiczeń zdecydował się rozważyć już po przyjeździe do Lublina. Zamierzał wówczas też znaleźć mieszkanie z wyżywieniem, a o takie – jak pisał – „będzie trudno zapewne tam, gdzie daje Uniwersytet. Jeżeli bym jednak takiego mieszkania nie znalazł wówczas wezmę ten pokój uniwersytecki”³⁹.

W momencie, kiedy Gawełek miał już zapewnioną pracę na Uniwersytecie Lubelskim, był jeszcze oficjalnie (do 1 września 1919 r.) nauczycielem w VII Gimnazjum im. Adama Mickiewicza Krakowie. W związku z tym Rada Szkolna zażądała od niego dowodu na to, że rzeczywiście będzie pracował w Lublinie. Dlatego też 1 września 1919 r. Gawełek wysłał z Silnicy kartę pocztową do ks. I. Radziszewskiego z prośbą o przysłanie odpowiedniego dokumentu urzędowego, celem przedłożenia Radzie Szkolnej⁴⁰. W odpowiedzi Rektor 11 września wysłał na wskazany adres w Krakowie listem poleconym odpowiednie pismo. Czytamy w nim:

³⁶ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 88.

³⁷ AKUL ZP sygn. 86, k. 14, List Franciszka Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 19 sierpnia 1919 r.

³⁸ Prawdopodobnie chodzi o Zjednoczone Koło Ziemianek (1895–1939) – kobiecą organizację zawodowo – gospodarczą, której założycielką była Maria z Jarocińskich Kleniewska. ZKZ działało na dwóch płaszczyznach, część działań koncentrowała się na pracy wśród ludu i aktywizacji włościanek, część była skierowana do samych ziemianek. Ziemianki organizowały tajne kursy nauki czytania i pisania w języku polskim dla włościanek, wzmacniały w nich poczucie patriotyzmu i tożsamości narodowej. Ponadto zakładały po wsiach biblioteki, propagowały czytelnictwo i samokształcenie, wygłaszały liczne pogadanki na tematy gospodarskie, dotyczące hodowli, zdrowia zwierząt i warunków w budynkach inwentarskich, rozpowszechniały wiedzę o uprawie warzyw i kwiatów.

³⁹ AKUL ZP sygn. 86, k. 14, List Franciszka Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 19 sierpnia 1919 r.,

⁴⁰ Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 108

Do Pana D-ra Franciszka Gawełka w Krakowie. Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Lubelskiego powołał Szanownego Pana Doktora do prowadzenia wykładów od października r.b. z etnografii i archeologii polskiej. Powiadamiając o tym mamy zaszczyt prosić Szanownego Pana Profesora o przybycie w pierwszych dniach października do Uniwersytetu by 6-go tegoż miesiąca wziąć udział w inauguracji nowego roku akademickiego i nazajutrz rozpocząć wykłady. Rektor [ks. prof. I. Radziszewski]⁴¹.

Dokument ten nie dotarł już jednak do rąk adresata i został zwrócony przez pocztę Uniwersytetowi Lubelskiemu. Okazało się, że przed odjazdem do Krakowa F. Gawełek, wraz ze swoim przyjacielem, hrabią Jackiem Siemieńskim, właścicielem dóbr w Silnicy, wziął udział w polowaniu w lasach hr. Stanisława Tarnowskiego (prawdopodobnie w okolicach Dzikowa)⁴². W czasie tego polowania nieszczęśliwie spadł z konia, dostał skrętu jelit i zmarł na stole operacyjnym w szpitalu w Częstochowie, w nocy z 8/9 września 1919 roku, na trzy tygodnie przed rozpoczęciem roku akademickiego⁴³. O śmierci F. Gawełka poinformował rektora ks. I. Radziszewskiego jego brat Józef Gawełek⁴⁴ w liście z 16 września 1919 roku, prosząc jednocześnie

o przysłanie dokumentu nominacyjnego wysłanego do Krakowa, a który został z powrotem zwrócony przez pocztę Uniwersytetowi w Lublinie. Będzie to najmilszą pamiątką dla pozostałej rodziny, że trudy i praca nieboszczyka zostały sownie nagrodzone⁴⁵.

Franciszek Gawełek został pochowany 11 września 1919 roku w Częstochowie, a dopiero w listopadzie przewieziono jego zwłoki do Radłowa. Spoczął w rodzinnym grobowcu, obok swoich rodziców. W uroczystościach pogrzebowych wzięło udział wielu przyjaciół i znakomych naukowców, profesorów z UJ.

Dziwi fakt, że śmierć F. Gawełka została prawie niezauważona przez środowisko naukowe. Żadne czasopismo nie umieściło wzmianki, nawet pisma etnograficzne i codzienne, z którymi współpracował. Jedynie J. Talko-Hrynczewicz 8 października 1919 roku zamieścił krótki nekrolog na łamach „Głosu Narodu”⁴⁶. Za to Uniwersytet Lubelski zadbał o poinformowanie lubelskiej społeczności akademickiej o tej śmierci. W sprawozdaniu z inauguracji roku akademickiego 1919/1920 czytamy:

[...] w ramach Wydziału Nauk Humanistycznych od października 1919 roku miał wykładać etnografię i archeologię autor „Bibliografii ludoznawstwa polskiego” Franciszek Gawełek, który zmarł przedwcześnie⁴⁷.

⁴¹ AKUL ZP, sygn. 86, k. 13. Zob. też Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 108.

⁴² Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 109.

⁴³ Tadeusz Seweryn podaje, że zmarł on na zapalenie wyrostka robaczkowego T. Seweryn, *Gawełek Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 315.

⁴⁴ Józef Gawełek (1879-1943) był nauczycielem, kierownikiem szkoły w Woli Radłowskiej.

⁴⁵ AKUL ZP, sygn. 86, k. 16, List Józefa Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 16 września 1919 r. Pełny tekst listu zamieszcza Ziejka, *Franciszek Gawełek – badacz*, s. 109.

⁴⁶ J. Talko-Hrynczewicz, *Śp. Franciszek Gawełek*, „Głos Narodu”, (1919) nr 241, s. 3.

⁴⁷ *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski i in. Lublin 1969, s. 37.

W ten sposób Uniwersytet Lubelski pożegnał młodego badacza, który mógł wiele wnieść do nauki polskiej.

Kim byłby i co mógł osiągnąć F. Gawełek na uczelni lubelskiej, gdyby nie przedwczesna śmierć, którą poniósł w wypadku? Zapewne zrobiłby habilitację i dołączył do grona profesorskiego Uniwersytetu Lubelskiego, po czym rozwinął żywą działalność naukową, wykształcił swoich następców oraz stworzył własną „lubelską szkołę” etnografii. Jego dorobek naukowy zapowiadał bowiem znakomitego badacza kultury ludowej. W przeciwieństwie do większości nauczycieli akademickich Uniwersytetu F. Gawełek zamierzał osiąść na stałe w Lublinie i uczestniczyć aktywnie w jego życiu naukowym i społecznym. Mając wiedzę, umiejętności organizacyjne i doświadczenia wyniesione przy tworzeniu muzeów etnograficznych, podjąłby starania o utworzenie analogicznych instytucji w Lublinie i Nałęczowie. Nieoczekiwane i tragiczne odejście tego młodego badacza było wielką stratą nie tylko dla nauki polskiej, ale również dla młodej uczelni lubelskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
Zespół Przedwojenny. Profesorowie zaproszeni, lecz nie wykładali, 1918-1926. Franciszek Gawełek – sygn. 86.
F. Gawełek, *Curriculum vitae*.
List Franciszka Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 25 lipca 1919 r.
List Franciszka Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 19 sierpnia 1919 r.
List Józefa Gawełka do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. Idziego Radziszewskiego z 16 września 1919 r.
Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie
Dziennik Podawczy z lat 1907-1918.
Dziennik Podawczy KSG 288/ 1916
Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie” Rok 1910/1911. Kraków 1911, s. 180.

Opracowania

- Balicki Antoni F. (rec.) *Franciszek Gawełek, Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914, „Przegląd Polski” (Kraków), 4 (1913/1914) s. 320-323.
Bystron Jan Stanisław (rec.), *Franciszek Gawełek, Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914, „Kwartalnik Historyczny”, 29 (1925) 300-308.
Fischer Adam (rec.), *Franciszek Gawełek, Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914, „Książka”, 14 (1914) s. 143-146.
Jasiewicz Zbigniew, *Część i całość. Poznański ośrodek etnologiczny w etnologii polskiej*, w: *Etnologia polska między ludoznawstwem a antropologią*, red. A. Posern-Zieliński, Poznań 1995, s. 9-20.
Jaworska Elżbieta, *Działalność Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności*, w: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864-1918*, red. H. Kapeluś, J. Krzyżanowski, Warszawa 1982, s. 140-226.

- Karolewicz Grażyna, *Książd Idzi Benedykt Radziszewski 1871-1922*, Lublin 1998.
- Karolewicz Grażyna, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, Lublin 1994.
- Karolewicz Grażyna, *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, red. E. Roztworowski, Kraków 1987, s. 121-123.
- Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski i in., Lublin 1969.
- Kurzeja-Świątek Maria, *Zawiliński Roman*, „Małopolska”, 14 (2012) s. 308-311
- Mateczuk Alicja, *Bibliografie dziedzinowe w działalności Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–1952*, w: *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska i S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 467- 482
- Mateczuk Alicja, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014.
- Matusiak Szymon (rec.), *Franciszek Gawełek*, *Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914, „Ziemia”, 5 (1914) s. 271-272.
- Pigoń Stanisław (rec.), *Franciszek Gawełek*, *Bibliografia ludoznawstwa polskiego*, Kraków 1914, „Przewodnik Bibliograficzny” 1914, s. 182.
- Seweryn Tadeusz, *Gawełek Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, red. K. Adjukiewicz, W. Konopczyński, Kraków 1948-1958, s. 315.
- Talko-Hrynczewicz Julian, *Śp. Franciszek Gawełek*, „Głos Narodu”, (1919) nr 241, s. 3.
- Ziejka Franciszek, *Franciszek Gawełek (1884–1919) – etnograf, asystent Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesor Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss, Kraków 2002, s. 85-93.
- Ziejka Franciszek, *Franciszek Gawełek – badacz kultury ludowej*, „Małopolska”, 13 (2011) s. 101-126.

**FRANCISZEK GAWELEK AND THE UNIVERSITY OF LUBLIN
– AN INTERRUPTED CAREER**

Summary

Franciszek Gawełek (1884-1919) was one of the leading Polish ethnographers at the turn of the 19th and 20th centuries. He also made a permanent contribution to the history of Polish bibliography as the author of the Bibliography of Polish Folklore Studies (Krakow 1914) and the Bibliography of Lithuanian Folklore Studies (Vilnius 1914). In 1918, he took up employment at the newly established University of Poznań, which ended in failure. The following year he entered the competition for the position of professor at the University of Lublin, the authorities of which decided, in the academic year 1919/1920, to expand their curriculum and include lectures in ethnography and anthropology. The opinions about the candidate presented by the professors of the Jagiellonian University and the University of Lviv were positive, which resulted in F. Gawełek receiving a letter from the Rector, Rev. Idzii Radziszewski in the mid-August 1919, informing that he had been accepted to work at the University of Lublin as head of the Department of Ethnography. Unfortunately, he did not manage to take over the position, as he had a fatal accident in September of the same year.

Keywords: Franciszek Gawełek; University of Lublin; Rev. Idzi Radziszewski; ethnography

Translated by Marek Robak-Sobolewski